

DINOSZAURUSZ A SKORPIÓ JEGYÉBEN

– NAGY SZILVIA KIÁLLÍTÁSÁRA –

Kalandozások a tudomány és a művészet határán

Kordos László

óslénykutató, Magyar Állami Földtani Intézet – kordos@mafi.hu

Röpke kiállítás, évmilliókra visszagondoló és a távoli csillagokra hunyorgó méhviasz szobrokkal és ceruzarajzokkal. Nagy Szilvia, a még csak évek múltával, a Skorpió jegyében harmincassá váló „tini”, a misztikusnak ható őssálatok és az ugyanígy elérhetetlen csillagok világát választotta szellemi társának. Egyik véglet sem az emberi hallucináció képzete. Az őssálatok megkövesedett csontjait kézbe lehet venni, a csillagok meg ott ragyognak a fejünk fölött. Lehet-e modell nélkül alkotni? Elképzelhető-e az, amit még senki sem látott? Más szóval élve: a szegényes nyomokból honnan tudja a nyomozó, hogy ki a gyilkos? Mit ismer a tudomány? A válasz egyszerű: példák és ellenpéldák tömegét. De menjünk tovább. Megismerhető-e az ember számára a világ? Összezsap a megismerhető és a megismerhetetlen, a tudomány és a hit. És még egy gondolat Nagy Szilvia őssálat-szobor-kiállítása ürügyén. Ugye ismerős az anekdota, miszerint a mesteri szobrot nézegető parasztember nem állja meg, hogy szóvá ne tegye, neki nem ilyen lova van, s a választ is hamarosan megkapja, miszerint „bátyám, ez nem ló, ez egy szobor”.

Méhviszba formált lesóványodott, kihálása előtt végóráit élő őskutyá vagy hiéna (*Triemnodon*) néz szembe a még pelyhedző és tollas dinoszaurusszal, akit akár madárnak is lehetne nevezni. Igen, a dinók nem haltak ki, verebek és madárnak nevezett társaik formájában itt élnek körülöttünk. Csak az emberi

logika, a természet osztályozásának mániákus követése különbözteti meg a hüllőket a madaraktól. Valójában közelebbi rokonságban állnak egymással, mint a gyíkok a kígyókkal. És itt az *Archaeopteryx*, a klasszikus-mitikus tankönyvi közös hüllő-madár ős. Ha háziasszony módjára, a vasápmi ebédre lekopasztanánk, mint egy tyúkot, máris „csúszómászót” találunk.

És csapatostól jönnek a valódi rettenthetlen ragadozók, a csupasz pulykákra emlékeztető *Coelophysis*-ek, hogy szenvtelen tekintetükkel, lecsapásra kész nyakukkal, készenléti állapotba helyezett karmaikkal az éhségtől megszédülve szétmarcangolják áldozatukat.

Ismeretlen nevek sorakoznak az évmilliók távlatába vesző állatok kisplasztikái mellett. A nyálkásnak tűnő, kocsonyásan áttetsző testű ősi kétlábú, az *Eryops* mellett egy ismerős, a lófejű dinoszaurusz, az erdélyi *Telmatosaurus*. Kecses bronzos alakja, fura feje és karmokban végződő lába ugyan érdekes, de a látogató mégsem az anatómiai részletekre figyel. Elmerengvén a látottakon, eszünkbe juthat Jókai *Szegény gazdagok* című regénye, ahol egy erdélyi főúr a napi kötelesség mellett éjjelente fekete álarcot viselve, Fatia Negrának öltözve kifosztja barátait. Több mint száz éve, hogy a Hátszegi-medencét birtokló, híres-hírhedt Nopcsa család – ahonnan a valódi Fatia Negra is származik – földjéből előkerült furcsa csontok annyira felizgatták

az ifjú Ferenc érdeklődését, hogy Bécsig meg sem állva, s onnan a világhímvégre eljutva a dinoszauruszok máig elismert nagyságává vált. Báró Nopcsa Ferenc regényes élettörténetéből nem hiányzik az első repülőgép-eltérítés, a kémkedés, az albán trónra törekvés, s végül a homoszexuális féltékenységre torkollott gyilkosság-öngyilkosság. Misztikus ember, aki vaslogikájával, a dinoszauruszok napjainkban is elismert, kimagasló SCI (Science Citation Index) értékű publikációkat közlő tudósa, Észak-Albánia geológiai felépítésének első feltárója, aki ugyanott mellesleg úttörő jellegű néprajzi tanulmányokat is folytatott.

A mai Hátszegi-medence területén 65 millió évvel ezelőtt vulkáni sziget volt, ahol az ottrekedt őssálatok túléltek a máshol már a kihálás szélére sodródott rokonaikat. A sajátos trópusi környezetben a nagytestű lovakra emlékeztető *Telmatosaurusok*, a kicsit birkaszerű *Rhabdodonok* és a bárányfejűnek nevezett *Struthiosaurusok* mellett még sokan mások, így kistemetű emlősök, teknősök és krokodilok is éltek. Soha egyetlen erdélyi dinoszaurusz csontváza sem került elő, és erre nem is lehet számítani, miután az elhullott állatok tetemeit, majd csontjait az egykori folyók sokszorosán elhordták, lekoptatták, szétszórták. A puzzle-vagy mozaikjátékra hasonlító tudományos kutatások segítségével összeállt a Hátszegi-medence őshüllőinek virtuális csontváza. Ezután már csak izom-, bőr- és habitus-rekonstrukció kérdése volt, hogy festményen, plasztikán megelevenedjen-megmerevedjen előttünk a csontokból-kövekből felismert, már sokak által megfestett-megformált rekonstruált ősvilág.

A viaszállatok kavalkádja folytatódik. Itt van az alig arasznyi *Iguanodon*, ami felágaskodva a valóságban a tíz méter magas fák leveleit is lerágta. Leghíresebb csontváza a belgiumi kréta időszak szénbányákból kerültek a brüsszeli Királyi Természettudományi Múzeum féltett kiállítási tárgyai közé. A

feketére festett, kicsit színpadias beállítású szobrocskán még látszik, hogy alkotóját is megfertőzte Zdenek Burian magyarul is többször megjelentetett őssálat-festményeket tartalmazó albumának megragadó, de napjainkra elavult stílusa. Nagy Szilvia későbbi szobrain már nyoma sincs a teátrális, a pillanat merevségét megőrző beállításoknak. Az őssálatok megelevenedve tekergőznek, ágaskodnak, viaskodnak, vonulnak, támadnak és védekeznek, miközben a kiállítási asztal végén ott várja csodálóit az életnagyságú új-zélandi jelképpálat, a kivi. Ezernyi milliméteres tolla, bajuszból formált érzékelői már a valóság világába vezetnek át, bár tudjuk, hogy ennek a lénynek a szobra sem élő modell alapján készült.

Misztikus érdeklődés, gyerekkori álom és tudatosság keveredik mindazokban, akik ősi, távoli, s legfőképpen teljességükben megismerhetetlen dolgokat kívánnak kézzelfoghatóvá, plasztikusan szoborrá varázsolni.

Az ember, akit már minden tekintetben fajunkkal azonosnak tekintünk, mintegy negyvenézer évvel ezelőtt népesítette be Európát, s ő már a barlangok falára képeket festett, s időnként agyagból állatokat formált. Mindezek ma olyan ősmaradványok, amelyek bizonyítják a korai ember idegrendszerének olyan mértékű szerveztségét, ami ismereteink szerint semmilyen más élőlényre sem jellemző. Végigtekintve a két lábbonjárás, az eszközkészítés és használat, a koponya felboltozódásának, a szociális struktúrának, a tagolt beszéd és jelrendszernek az evolúcióját, kiderül, hogy csak a *Homo sapiens* volt képes az elvont gondolkodásra. Felfogta, hogy életét nagyrészt tőle független erők szabályozzák, és megnyugtatta az a tudat, hogy tudta, felfogta a valóságot, miközben félelmében hitte, hogy a külső hatalmak segítenek majd rajta. A hit tehát az emberré válással kialakult sajátos emberi tulajdonság. Minden embernek van hite, mert aki azt mondja, hogy nem hisz, az ab-

ban hisz, hogy nem hisz. Az első szobrok, a barlangfestmények ennek a folyamatnak a hiteles dokumentumai. A lándzsákkal ledőfött, agyagból készített barlangi medve fejét valódi koponyával helyettesítő szobor varázslómestere biztosan elhitte, hogy a nála kétszer magasabbra ágaskodó, roppant erejű állattal sikeresen felveszi majd a harcot.

Végiggondolva az őszállatok művészetre gyakorolt hatását, valamint a hitelesség-művészet megjelenését az őszállatokról készült szobrokon, és máris elmélyülhetünk a művészettörténet dzsungelében. Próbáljunk meg úgy áthatolni a múlt őserdején, hogy ne kapjunk végzetes fertőzéseket, súlyos sebeket, s ha lehet, a fától az erdőt is lássuk.

Hegyeket építenek fel azoknak az élőlényeknek a máig megmaradt, rendszerint szilárd vázai, amelyek bizonyítják, hogy itt és egykor más állatok és növények éltek, mint napjainkban. Vannak közöttük a szürkeségben elvesző, emberi szemnek felfoghatatlan méretűek, s olyanok is, amelyek méretüknél, formájuknál fogva szokatlanul nagyok. Az ősi élet tanúi holtukban is itt élnek közöttünk, de ezt csak az ember képes észrevenni. A fűrókagylónak a százmillió évvel ezelőtt tengeri csigákból felépült mészkő csak olyan környezetet jelent, ahová lyukat mélyítve elbújhat. Legközelebbi rokonunk, a csimpánz vagy a törpecsimpánz még nem látta meg a 40-45 millió évvel ezelőtt élt tengeri mészvázás egysejtűben, a *Nummulites*-ben a mondákkal-mesékkal felruházott Szent László pénzét, a 10 millió évvel ezelőtti Pannon-tó vizében tömegesen tenyésző *Conger*a kagylóban a tihanyi kecskekörmöt, vagy a csigaszerűen pöndördő, jura időszaiki lábasfejű ammoniteszben a megkövesült kígyót. Utóbbiak akár a háziasított vadkecske ammon-szarvára is emlékeztetnek, s ez a kihalt állatcsoport (*Ammonites*) éppen ezen formai hasonlóság miatt kapta tudományos nevét. A spirális ammoniteszhéjakat a görögök Jupiter-Ammon jelképévé tették, és a

mintául szolgáló ősmaradványokat akkoriban *Cornu Ammonis*, vagyis Ammon szarvaként tartották számon. Ugyanakkor tudjuk, hogy az ammoniteszek, amelyek gyönyörű, vörös mészkőbe ágyazott keresztmetszeteit naponta ezrek unottan tapossák a pályaudvarok, a templomok és kastélyok padlóján, vagy éppen kocsmák márványasztalain a habzó sör élvezetét segítik elő, mély nyomot hagytak az építészetben. Ott vannak a görög oszlopfőkön, s időről időre szívesen viselt motívumok a házak homlokzati díszítőelemei között. Divatja az angliai Sussexből a XIX. század elejétől terjedt el. Ilyen díszítés látható az 1789-ben épült londoni Shakespeare Gallery falán is. Egy Wilds nevű építésznek annyira megtetszett ez az építési mód, hogy családi nevéhez hozzábiggyesztette az Ammon keresztnevet.

Az aranyat őrző griffmadarak mondái és ábrázolásai már az i. sz. előtti 3000 körül megjelentek a közel-keleti művészetben. Később a görög bronzkorhoz tartozó műkénéi ábrázolásokban is kimutathatók a madarak és az emlősök jellemzőit ötvöző, pávafejű lények, a griffek. Leginkább azonban a szkíta hagyományokban fedezhető fel ez a fura szörny, akit Adrienne Major amerikai író, a 2001-ben magyarul is megjelent, *Az ókor régészei* című könyvében a mongóliai *Protoceratops* nevű dinoszaurusszal azonosít.

Közelebbi példákkal élve, az ősmaradványok, a hitvilág és a plasztikus művészet világából, az ausztriai Klagenfurt főterére kell elmenni, ahol ma is ott áll Ulrich Vogelsang 1590-ben készített sárkányszobra. Fejét egy 1334-ben a város közeli kavicsbányában talált jégkorszaki gyapjas orrszarvú koponyája alapján mintázta a művész. Előbb azonban a városka jámbor polgárai csodájára jártak, elcipeltek a méteres fura csontot a városházára, ahol azt láncra verve felakasztották az irattár papírkupacai fölé. Miután a helybeliek büszkéek voltak saját szörnyükre, elkészült a főtéri sárkányszobor is, aminek a szájából a

Tritemnodon (alsó-középső eocén)*Coelophysis* (késő-triász)

Allosaurus (késő-jura)

Parasaurolophus (késő-kréta)

1596

Dilophosaurus (kora-jura)

Telmathosaurus (késő-kréta)

1597

Anhanguera (középső kréta)*Caudipteryx* (kora-kréta)

tűzvészek megelőzése érdekében vízszög is lövellt. Később, 1636-ban a sárkányölő Herkules szobrát állították elébe. A sárkányhit csak 1840-ben ért véget, amikor egy szakértő végre megállapította, hogy a szörny nem más, mint egy jámbor gyapjas orrszarvú.

A sárkányok amúgy is a hitvilág és a művészet kedvencei. Mint Tasnádi Kubacska András, a mondák állatvilágának avatott kutatója írta, a „sárkány az építészetben, a szobrászatban, festészetben a leggyakoribb és legsajátosabb díszítőelemek egyike”. Megtalálhatók a régi kínai tusrajzokon, az indiai templomok falain és az európai középkor írott és ábrázolt művészetében, épp úgy, mint a „Sárkányölő Szent György” esetében is.

Míg a XIX. század elején még a misztikummal és a hitvilággal összemosódó gondolatok uralták az építő- és a szobrászművészet alkotóit, addig ugyanezen század végétől megjelentek a hitvilág sallangjaitól mentes, a tudományos adatokra támaszkodó, „hiteles” képi és tárgyi rekonstrukciók.

Londonban 1851-ben nyitották meg a század legnagyobb kiállítását a Hyde Parkban, majd annak zárása után a vasból és üvegből készült Kristály-palotát a külvárosban állították fel újra. Berendezéséről a XIX. század nagy angol építész, Benjamin Waterhouse Hawkins és a természettudós Richard Owen, a „dinoszaurusz” név alkotója együttműködésével létrejött az első sárkánygyíkszobor-bemutató. Mondani sem kell, hogy a tengerparti árapályzónát bemutató mozdulatlan vizű tóban elfért egymás mellett a nyíltvízi ragadozó *Plesiosaurus* és az *Ichthyosaurus*. Az *Iguanodon* pedig lomha járású szárazföldi állatként, orrán kisebb szarvat viselő szörnyként jelent meg. A későbbi kutatások kiderítették, hogy a szarvszerű csont valójában a kézhez tartozott, s a nagy test ellenére inkább kétlábbon ágaskodott, semmint négy lábba ereszkedve cammogott. Az *Iguanodon* mindenesetre annyira népszerű volt, hogy 1853 szilveszte-

rét huszonegy viktoriánus tudós a Kristály-palotában felállított iguanodonszobor belsejéből átalakított asztal körül búcsúztatta el. Az első valódi nagyméretű őslényiszobor belsejében rendezett összejövetelt azonban már 1801-ben megelőzte a Philadelphiai Múzeum alapító-művésze által egy masztodonon csontvázában rendezett parti.

A két világháború között a múzeumok publikum-nyitottságának fokozódása következtében Európában is megjelentek az életszerű ősszállat-rekonstrukciós festmények és szobrok. A festmények még ma is magukon viselik a tudomány és a műfaj sajátos ötvözetének jellemzőit, vagyis a leletekre mint tényre alapított realitás ábrázolásának igényét, az elgondolt, jelenkori példákra alapozott környezeti és viselkedésbeli szituációt és a valóságnál tömörebb ábrázolást. Emiatt a csontokból elképzelt dinoszauruszok megerősödött farkukra támaszkodó, kengurutartású, félénk vagy éppen félelmetes lényekként jelentek meg még a napjainkban is népszerű Burian-féle festményeken is. Ugyanakkor a szakértők állítása szerint a dinók hosszú farka ellensúlyozta megnyúlt nyakukat, s úgy tudtak gyorsan futni, hogy közben fejüket-farkukat egy vonalban tartva mérlegszerű testhelyzetet vettek fel. Közép-Európában a bécsi Othenio Abel professzor iskolájában készültek azok a feketére festett, a komor múltat érzékeltető, statikus vagy éppen akcióban lévő ősszállatok szoboroszorozatai, amelyek eluralták a múzeumok és egyetemek kiállítási polcait. A kimunkált, arányos és hiteles szobrok hazai továbbfejlesztője Szilágyi Margit volt, aki több tucat ősszállatot mintázott meg. Megmaradt szobrait még a közelmúltban is megtekinthették az érdeklődők. A Természettudományi Múzeum egykori (1960-as évekbeli) őslénytani kiállításának legfőbb attrakciója a későn hazatérő férjet és az őt fogadó feleség jellemző szituációját sugalló *Stegosaurus* és *Allosaurus* dioráma szobrai voltak.

A dinoszauruszok a többi látványos ősláttal karöltve az elmúlt tíz évben meghódították a világot. Borzonghatunk a *Jurassic Park* számítógép-vezérelte látványában, elmosolyodhatunk a főleg Amerikában divatos útszéli bárgyú beton-dinókban, derülhetünk az ötletes formájú és időnként őskori szörnyeket ábrázoló léghajók versenyén, és elrágathatjuk a zselé-dinó cukorkát. A nálunk is bemutatott, eredeti maradványokat felsorakoztató mongóliai dinoszauruszok csontjai mérsékeltebb sikert arattak, mint a későbbi japán Kokoro-cég mozgó, hörgő műanyag

szönyejei, akik üvöltését a látogatók ritkán élvezhették, mert a teremőrök, nem bírván az állandó hangzavart, ha csak tehették, lehallkították a magnetofont.

Nagy Szilvia szobrai a mitikus múlt, rajzait a távoli csillagképek ismeretlen világa inspirálja. Szobraiba merevedett őslatai bizonyára így néztek ki, de lehet, hogy csak néhány csontból és az éppen illetékes tudományos nézetből ötvözött popularitásra támaszkodhat a művész. Ennek ellenére, vagy éppen ezért, örüljünk és gyönyörködjük a múltat és a végtelen távolságot átölelő alkotássorozatban.

